

הענין הוא נפלא, שהשתדלה ההשגחה שיתברך יעקב בטעות. וגם אנו רואים שלא בידך יצחק אותו ברכת אברהם כמו שביקר אותו לבסוף. וגם עיקר דברי יצחק אבינו לעשו אינו מובן לכאורה, וכי בשביל שלא ידע יום מותו היה לו לידא שימות פתאום ולא יהא יכול לברך לבנו לפני מותו כמו שעשה יעקב לבניו. וגם, מה ענין סעודה והנאת מאכל לברכה.

מכל זה לא להכין אשר ידע יצחק כי יעקב ישיג ברכת אברהם התלויה אך בתורה ועבודה, כמו שנפרש לאברהם אבינו, אשר היא הנהגה ע"פ השגחה פרשית מהמקום ב"ה⁶⁶, בין כשהוא בדרך הטבע והיא המכונה גם נסו, או בדרך שידור הטבע לפי השגחה נח מיוחד לאומה הנבחרת לך. ויכן עומד גמילות חסדים⁶⁷ אם היא נעשית לשם שמים באשר כן רצון ה' או ודאי אוכל פריה בעוה"ז והקפן קיימת לעוה"ב, והכל כהשגחה פרשית, כמו שכתבתי בברכת נח לשם "ברוך ה' אלהי שם" (לעיל ט, כו). אבל העושה גמילות חסדים מצד פניו או דעת אנושי שראוי לעשות כן, אין לזה שכל בעוה"ב והנהגה רוחנית, אבל מכל מקום יש לזה שכל בעוה"ז, כמו שכתבתי בברכת נח לשם זה "יפת אלהים ליפת"⁶⁸, וכך קבע הקב"ה טבע העולם כדכתיב "עולם חסד יכנה" (תהילים ט, א). ובפרק ערבי פסחים (ק"ח, א) איתא דכ"ז דורות שלפני מתן תורה ניוון במידת החסד⁶⁹, ונראה פירושו — בזכות חסד שנהגו בעולם⁷⁰. ומשיה דוד המבול ואנושי סדום שלא נהגו במדה זו נחרבו. ואע"ג שכן היא המדה שיסד הקב"ה כהליכות עולם לו גם כלי שום ברכה מצדיק שיהיה כן, מכל מקום גם זאת היא מדה בעולם שיהא מועיל הרבה ברכה זו להגיע הגמול בעין יפה ובמדה טובה, וכמו בקללה שאינה מזקת על חנם כמאמר שלמה "קללת חנם לא תבוא" (משלי כו, ב), ואינה באה אלא על מי שראוי להתקלל, מכל מקום הרבה הקללה גורמת, כמבואר בספר שופטים (פרק ט') גבי קללת יוחם בן ירובעל וכמו שכתבתי בספר כמדבר פרשת בלק. והכי נמי ברכה למי שמגיע לו עבור מעשיו.

והנה ראה יצחק ברעתו שמרה זו לעשות גמילות חסדים מרעת אנושי לכי אינה ראויה ליעקב כלל, באשר נוצר (יעקב) אך לתורה ולתעודה, ואין לו להתנהג כחסד אלא לשם שמים וקיום תורתו, ואם לא בזה האופן אינו ראוי להתברך כלל אפילו ברכת עוה"ז לבד. וידוע דיצחק אבינו היה כח הדין כלשון המקרא "ופחד יצחק"

ויקח שם ויפת: כבר פירש רש"י בשם חז"ל שהתאמץ שם במצוה יותר מפיט¹³⁹. אמנם לא נחבאר סיבת ההתאמצות היחידה וכמה ניכרת ההתאמצות¹⁴⁰. אבל נראה, דלכן לקחו שניהם, משום דלא היה אפשר לכסותו בכבוד אם לא שיעשו שניהם, ואם היה אפשר לעשות ביחיד לא היו עושים שניהם אלא שם לבדו¹⁴¹, ולא משום שהרגשו של שם היה חזק יותר¹⁴², אלא משום דשם היה הרגשו משום מצוה¹⁴³, והכלל במצוה שטוב לעסוק בעצמו יותר מבשלוחו, משא"כ יפת שהרגשו היה מצד שכל אנושי שלא יזיה האב מוטל בביון, על כן אין שום שכל אנושי נותן לעשות בעצמו, ומה לנו אם ע"י עצמו או ע"י אחר. והיינו דכתיב "ויקח שם", מתחילה ניסה שם בעצמו ליקח אולי יוכל לכסות, וכאשר ראה שלא יחזיק יפה הצטרף יפת גם כן¹⁴⁴.

הרבה, ואנשים אלקיים דבקיים בה' והמה מרכבה לשכינה לפי ערך האדם והמקום¹²¹. על כן מכל שלשה אלו נתחלקה כל הארץ.

ההגדה לר' נח

ומשם הכי דרשו בסנהדרין (ז, א) "ריח בגדי" — ריח בגדי⁹⁵, ע"י, והכוונה בזה כמו שבארנו⁹⁶ שעיקר הברכות היו על גמילות חסדים הנעשה בדעת אנושי ולא לשם שמים⁹⁷. והנה ביארנו בספר כמדבר (כד, ו)⁹⁸ דגמילות חסדים נמשל לריח טוב, ובספר שיר השירים יש הרבה מקראות בה וע"י⁹⁹ בטעם הדבר. ובספר שמואל (ל, א)⁹⁹ וכן בספר דברים (לג, א)¹⁰⁰ נחבאר דקטרת של בהמ"ק עיקרו בא להזכיר לפני ה' זכות גמילות חסדים של ישראל. וידוע דבהמ"ק מכונה בשם "שדה" בפיו של יצחק¹⁰¹, והכי פירש בחגונו יונתן כאן¹⁰². וא"כ כן המשך הכתוב: "וירח את ריח בגדי" — ראה ברונה"ק גדולת גמילות חסדים של בוגדיו שנעשה שלא לשם שמים¹⁰³, וזו לפי לשון האגדה הנ"ל¹⁰⁴. (ובאופן אחר יש לנו לומר, דמצוה הנעשית בכת הנפש של ישראל היא תוכיות הנפש הישראלי, משא"כ הנעשה בדעת אנושי מכונה בשם 'בגדי', שהגוף ודעת אנושי המה מלבושי הנפש הנעלה, כמו שכתבתי לעיל ב, כה). וא"כ הכי פירושו, הריח ריח גמילות חסדים של דעת אנושי של יעקב¹⁰⁵, "ויכרכרו" — אישר חילו, כי נפלאים המה משאר גמילות חסדים שבכל אומות העולם, א"ג שגם המה נעשים שלא לש"ש כמו של אה"ש

5 יא' 3-1

ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה: אילו בא הכתוב להודיע עבודת שני האחים ראוי היה לכתוב ויהי קין עובד אדמה והבל היה רעה צאן¹³. אלא לא נצרך להודיע עסקי קין שהרי על כרחך נקרא 'קין' שהיה קניו לאדם שהוטל עליו לעבוד את האדמה לחייו ההכרחיים לשכר לחם¹⁴. אלא הוצרך להודיע מעשה הבל, דעניני מותרות על חיים הכרחיים יש מגידולי הארץ ויש ממיני מתכות וכדומה, משום הכי הודיע הכתוב 'ויהי הבל רעה צאן' ומה היה מוציא צמר וחלב על מיני תענוגי בני האדם. 'וקין' א"ע"ג שראה את הבל ממציא כמה תענוגי בני האדם, מ"מ "היה עובד אדמה" — לא שת לבו לבקש גם הוא ענינים להרחיב חייו אלא שמר עבודתו ההכרחית ולא יותר. ומודיע הכתוב כל זה, כי נתלקו קין והבל בדעות באיזה דרך יטכון אור רצון ה', אם בחיים הכרחיים ולא יותר, או לראות בחיים מרווחים באשר הוא אדם בדעת אנושי, ולא בדעת בהמית שאינה מבקשת אלא הנדרש לחייה כל מין לפי טבעו¹⁵. ולמדנו מזה המקרא ענין קין, שלא היה חסר דעת אנושי אשר לא ידע איך להתענג, אלא ראה ידע, ומכל מקום החזיק בדעתו ומנהגו כסבור שכן רצון הבורא יתברך. ובסמך (פסוק ד') יבואר כמו כן ענין הבל שהיה גם כן לשם שמים.

7 יא' 3-1

כי שת לי אלהים רוע אחר תחת הבל כי הרגו קין: כל זה מיותר, וכי אם לא מת הבל לא לידה, ומאי נ"מ כמה שהרגו קין או מת מאליו. אלא הכי פירושו, באשר היה שת בזה חסדו כמו הבל, שלא היה עובד אדמה והתפרנס מעבודת אחרים¹³⁹, על כן אמרה¹⁴⁰ כי הוא "רוע אחר", ואינו רומה לו כלל, כי הבל שיקע דעתו וזמנו בהבלים, על כן א"ע"ג שלפי ערכו היה כן רצון ה'¹³⁹, מ"מ לא זכה שיהא קין עובד ומשמש את הבל, ולא מה הכי המשילו הקב"ה על הבל, ויצא מה שיצא עד שהרגו¹⁴¹. אבל לא כן שת, שהוא היה משקיע דעתו באלהות, וא"כ מצד הדין פסור מהליכות החיים, כי כל העולם לא נברא אלא לצוות לה', אלא "שת" הוא לשון יסוד ועיקר¹⁴⁴, וכלשון הגמרא בסנהדרין (כו, ב) 'דברים של תהו שהעולם משותת עליהם'¹⁴⁵.

והנה קין היה מחולק בדעות עם הבל כמו שכתבנו²⁰. עתה ראה קין והתבונן שלא כיוון לדעת עליון, ורח"ה לו על העבר על מה תעה מרעה הישרה, וינפל פניו על להבא — ראה שם עצמו שפלו נגד הבל, שהרי הוא עובד את ה' בתנו, כי עד כה חשב שהוא יקבל שכרו מה' על שמפרנס ועוסק בצרכי החיים³⁰ לו ולאחיו, ולא כן אחיו שכלו ימיו בתענוגים ומותרות ולא יהיה לו שכלו בעמל, אבל עתה ראה שאחיו מפיק רצון מה' א"כ על מה הוא עמל לו.

רח"ה אם תיטיב שאת: על הענין הראשון³⁶, יתבאר, שהראה לו דבאמת תלוי לפי ערך האדם והליכותיו בעולם, ואמר לו "הלא אם תיטיב" — אם היה דרכך לעשות טובה לנפשך במה שאתה מסתפק בצמצום החיות, "שאת" — באמת הוא דבר גדול ויתרון רב³⁷ שלא להטריד את הדעת בהבלים אשר לא ישבע עינו מהם, ויותר טוב שתהא השעה פנויה לעשות טובה³⁸. אבל "ואם לא תיטיב" — שלא תראה להשקיע את הדעת לטוב, הרי להיפך: "לפאת" — ביציאתך מן העמל ועבודה, "חפאת רבין" — תבא עוד לירי חטא, שהרי הבטלה מביאה לידי זמה וכל דבר און, וטוב יותר לדרוכו של הבל להטריד דעתו ביתרון החיים ובקשת מותרות ויהיה כל ימיו שקוע בעבודה.

8 יא' 3-1

דמשונה האדם מכל המינים, דכל המינים נבראו באופן שכל מין שוה בתכליתו ובכונתו, משא"כ האדם עלה במחשבה שיהא בשתי תכונות, האחת, יהא דבוק באלהיו עומד ומשמש בארץ כמלאך בשמים, והשנייה, שיהא מדיני ועושה צרכיו, א"ע"ג שמכל מקום יעשה רצון ה' אבל אינו במעלה הראשונה.

9 יא' 3-1

והנה כבר נחבאר (א, כו) שהאדם יש בו שתי תכונות, האחת, אדם המעלה אשר עומד ומשמש בארץ כמלאך בשמים, והשנייה, שיהא מדיני ועושה צרכיו. ושתי התכונות שבאדם באו לתכלית הבריאה, שאילו היו כל בני האדם באותה מעלה של אדם הראשון קודם החטא²² לא היה שכר ועונש, ולא מתגלה כבודו יתברך וחסדיו בארץ, ועיקר כבודו מתגלה ע"י האדם השני, ומכל מקום הרבה מתגלה כבודו יתברך על ידי אדם המעלה בתוך המון בני אדם מדיניים. ואילו²⁶ לא חטא אדם הראשון ע"י השאת הנחש וחזה היה הקב"ה בורא עוד יצירת אדם אחר שיהא מדיני²⁵, והוסב הענין²⁷ שיהא אותו אדם בשתי יצירות²⁸ נתקן העולם בזה על-מתכונתו.